

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

Бесчастна Юлія Миколаївна

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ
ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Кривий Ріг - 2021

Для ефективного навчально-методичного забезпечення розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у самостійній художньо-продуктивній діяльності наразі існує значна кількість рекомендацій, вказівок, орієнтирів. Тому виникла потреба у систематизації діяльності. Ця система повинна складатися з:

- врахування індивідуально-типологічних, вікових особливостей дітей, при якому потрібно орієнтуватися на стосунки дитини з оточенням, соціум, у якому зростає дитина, оцінюючи вплив цих факторів на розвиток дитини;

- створення такого збагаченого предметного, творчого, мовного освітньо-розвивального середовища, у якому б дитина могла отримати максимальну кількість знань, допомогу від вихователя;

- розвиток самостійності дитини шляхом залучення її до самосійної художньо-продуктивної діяльності (малюванні, ліпленні, конструюванні) відпрацювання набутих навичок у практичній діяльності.

Для реалізації таких планів потрібно (на основі державних програм та наявного передового педагогічного досвіду):

1. Систематично проводити з вихователями просвітницькі заняття, які б не тільки активізували знання вікових особливостей дитини, соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності, новоутворень, а й давали можливість «прив'язати» ці знання до практичного застосування. З цією метою активізувати просвітницьку діяльність методистів садочка та районного відділу освіти.

Наприклад, міні-лекції на теми «Що таке зони актуального та найближчого розвитку?»; «Комунікативна взаємодія та шляхи її розвитку»; «Інтерактивна гра та її види»; «Максимальне використання можливостей художньо-продуктивної діяльності».

2. Всіляко підтримувати самоосвітню ініціативу вихователів, давати їм можливість ділитися досвідом роботи, у якому є реальний результат, а не тільки очікування. Застерігати вихователів від «Інтернет-циганщини», яка пропонує велику кількість різноманітних курсів, семінарів, основна змістовна «цінність» яких - видача сертифікату.

Наприклад, користатися послугами освітніх платформ «Prometeus», «<https://genezum.org>», матеріалами сайтів «LoveRead» та «Pinteres»

3. Під час методичних занять з обміну досвідом, пропонувати вихователям безпосередньо випробовувати на практиці нові технології художньо-продуктивної діяльності, найкращі зразки використовувати для підвищення продуктивності у такій діяльності дітей.

Наприклад, дудлінг (малювання за допомогою простих елементів), ляпкографія (шляхом створення малюнку при складенні аркушу паперу), штампування з картоплини, буряка, моркви, малювання зубною щіткою, пірям, свічкою тощо. Сюжетне ліплення, конструювання із природнього матеріалу, переформування геометричних еталонів, пластилінографія, аплікація.

4. Забезпечити таке розвивальне мовне середовище для дитини та вихователя, яке б максимально відповідало сучасним вимогам. Упроваджувати вивчення віршів, слухання та обговорення казок, пояснення певних дій. Заохочувати постійну мовну активність дитини у процесі слухання музики, художній творчості, театралізованих дійствах.

Гра «Плутанина».

Форма роботи - групова.

Хід гри:

1. Назвати якомога більше слів, які означають рослини, дерева.

2. Вихователь називає дерево чи рослину, а дитина розказує все, що вона про неї знає (де росте, плоди, квіти, корисність). Або дитині пропонується самій зобразити дерево (рослину), розповісти все, що про неї знає.

Гра «Знайди помилку»

Форма гри - групова.

Хід гри: діти слухають речення, які читає вихователь та пояснюють, що у них неправильно. Наприклад, «Сніг засипало ботанічним садом», «Хлопчик зірвав яблуко з дуба», «Дівчина нарвала квітів, щоб зварити суп», «Внизу, над літаком було видно ботанічний сад» тощо.

5. Проводити постійну роз'яснювальну роботу з батьками, залучаючи найбільш активних з них до передачі власного досвіду.

Пропонувати батькам підтримувати зусилля дитячого закладу у домашніх умовах, зокрема, відволікаючи дитину від гаджетів цікавими, проблемними питаннями. Наприклад, «що тебе здивувало у садочку?», «що хорошого ти зробив для своїх товаришів?», «що тебе образило?», «яке завдання було для тебе цікавим?», «що тебе засмутило, чому?», «у яку гру ви грали, ким був ти?» Рекомендувати батькам разом з дитиною займатися художньо-продуктивною діяльністю.

6. Обов'язково систематично моніторити розвиток комунікативної компетентності, мовленевого розвитку. Отримані результати сприймати як зону актуального розвитку. Планувати наступні дії у зоні найближчого розвитку з урахуванням цих результатів.

Наприклад, використовувати малюнкові проєктивні тести «Неіснуюча тварина», «Людина», методи експертних оцінок, шкали оцінювання за такими критеріями як: ініціативність (висока-низька) та активність взаємодії з оточуючими; форма висловлювання незгоди; знання ввічливих форм контакту; емоційність сприйнятливості; розвинутість, різноманітність побудови мовлення у діалозі й монологі; здатність враховувати фізичний та емоційний стан партнера; усвідомлення смислового зв'язку речей та дій.

7. З кожною групою дітей (в залежності від рівня їх комунікативної компетентності), новоутворень, проводити заняття з урахуванням цього рівня для покращення взаємодії.

Новоутворення дошкільного віку: диференціація комунікативних та інтелектуальних функцій мовлення, використання знаково-символічних засобів, розвиненість наочно-образного мислення, здатність діяти у розумовому плані, засвоєння прийомів та способів створення образів уяви, розвиток творчої, довільної уяви (задум у формі наочної моделі, образ уявного об'єкту).

8. Упроваджувати у практику роботи нові технології художньо-продуктивної діяльності, інтерактивні форми впливу:

Наприклад, ТВВЗ (теорію вирішення винахідницьких завдань). Це, насамперед, програми й технології з розвитку творчих здібностей дітей-п'ятирічок із використанням елементів *теорії вирішення вибіркових задач* (ТРВЗ), ідея якої запропонована Г.С.Альтшулером. Її можна використовувати для розвитку фантазії, позбавлення інерції мислення, генерування яскравих різноманітних ідей завдяки розвитку мовлення. Зокрема, такі прийоми ТРВЗ у зображувальній діяльності:

- кляксографія, у якій можна навчити дітей працювати у новій техніці нетрадиційного малювання. Це дасть можливість розвивати уміння орієнтуватися на аркуші паперу, активізувати увагу та фантазію, виховувати любов до природи, її красот. У процесі роботи можна закріплювати уміння відповідати на запитання повним реченням, що розвиває комунікативно-мовленеву компетенцію дітей;
- сумісне малювання на довгих смужках паперу;
- малювання з природи або зображення автопортрету. Дитина може пояснити, які основні компоненти автопортрету яскраво виражені у неї;
- малювання різними матеріалами (поролоном, фарбою, крейдою);
- крапковий малюнок;
- загадковий малюнок;

- малювання пальцями;
- різноманітні аплікації та колажі.

Досить широко відомий також *метод евристичних питань* (ключових питань), запропонований американським математиком та педагогом Д.Пойя. Він базується на таких закономірностях: зниження проблемності задачі до оптимального рівня шляхом «подрібнення», «спрощення» її вдало поставленими питаннями (наприклад, «Якими матеріалами при виготовленні колажу ти користуєшся, що ти про них знаєш?», «Що тобі особливо подобається у цій діяльності?», «У тебе буде новий витвір чи ти вже бачив подібне?» тощо), розбивки основної задачі на підзадачі шляхом застосування евристичних питань; формування нової стратегії діяльності за допомогою постановки евристичних питань («А що було б, якби...»).

Багато цікавих наробок можна побачити в методі *«морфологічного ящика»* (чи *методі багатомірних матриць*) швейцарського вченого Ф.Цвіккі. Ідея цього методу рішення творчих задач полягає в наступному. Зважаючи на те, що нове - це комбінація відомих елементів (приладів, процесів, ідей) або комбінації відомого з невідомим, матричний метод дозволяє це зробити, розкладаючи об'єкт на компоненти, з яких вибираються суттєві, вони змінюються та знову поєднуються. У результаті цілеспрямовано та системно формується новий об'єкт. Таким чином, це метод системного аналізу нових зв'язків та відношень, які виявляються в процесі творчої діяльності. Наприклад, можна запропонувати дітям додати нові елементи до зображення звичайного предмету, запропонувати придумати йому нову назву. Це чудово розвиває синтетичність мислення, збагачує словниковий запас, а пояснення своїх дій - мовлення.

Метод фокальних об'єктів був розроблений Е.Кунце (удосконалений Ч. Вайтінгом). Суть методу приблизно така як у попередньому методі. Вона полягає в перенесенні ознак випадково обраних предметів на предмет, який удосконалюється (ознаки різних предметів об'єднуються в одному). Наприклад, вихователь може запропонувати дітям вигадати та зробити з

природнього матеріалу якийсь handmade, який ще не робили. Після цього всі створені «творчі продукти» розміщуються на імпровізованій виставці, на яку запрошують дітей молодших груп, батьків. Або активізується уява при створенні подарунків для рідних, знайомих, друзів за принципом «вигадайте візерунок та розфарбуйте, наприклад, малюночок так, як не зробили це ваші товариші. Найоригінальніші витвори одержать у подарунок бабусі, працівники кухні, які завжди турбуються про нас. Їм буде дуже приємно. Так, у кого вийде найцікавіше?!» Такий прийом активізує творчу уяву дошкільників, викликає позитивні прагнення принести радість людям. Метод сприяє розвитку фантазії, уяви, зменшенню «затискання» мислення у рамках стереотипного. Його можливо використовувати як для пошуку нових ідей створення предметів. Різновидами методу є *метод гірлянд випадковостей та асоціацій*, метод випадкових картинок, за допомогою яких потрібно придумати оповідання.

Також, можна у цьому віці запропонувати *метод вільних асоціацій*. Його суть у побудові «ланцюжка» асоціацій, який може створити п'ятирічна дитина після пояснення дорослого, чого від неї очікують. Як ми знаємо, асоціювання – це здатність зв'язувати між собою різні предмети, поняття, явища, демонструвати свій словниковий запас. Асоціації бувають таких видів:

- вільні асоціації, пов'язані з різноманітними предметними образами (цукор - солодкий);

- предметні асоціації, при яких на кожне назване слово дитина повина сказати, що вона уявляє собі ще (батько-сильний);

- різнокольорові асоціації. Їх можливо активізувати називаючи колір та підбираючи «під нього» предмет, або підбирати слова, коли дивишся на різноманітні кольори;

- звукові асоціації перевіряються при слуханні аудіозаписів різних мелодій, шумів, звуків. Запропонувавши фрагмент аудіозапису, вихователь просить дитину розказати, про що вона подумала, згадала;

- тактильні асоціації (які перевіряються з заплющеними очима) для збагачення досвіду дитини, сміливого фантазування, розширення словникового запасу. Саме тактильні асоціації ефективно розвиваються у процесі художньо-продуктивної діяльності;

- нюхові (ольфакторні) асоціації, за допомогою яких дитина не тільки демонструє наявний досвід, але й значно збагачує його;

- смакові асоціації, як найбільш цікаве для дітей заняття. Під час якого вони пробують розказати, який на смак той чи інший продукт, або вгадати це, якщо продукт новий для них.

Метод синектики (або суміщення різнорідних елементів), запропонований Дж.Гордоном. Для розвитку комунікативної взаємодії, ми можемо поєднати різні види художньо-продуктивної діяльності (малювання, музичну просвіту, гру) для підвищення їх сили впливу. Наприклад, малювання під музику. Дошкільники повинні вміти усвідомлювати отриману інформацію, застосовувати в певних життєвих умовах; думати, розуміти, висловлювати власну думку.

9. Максимально використовувати розвивальні можливості гри, як провідної діяльності для дітей п'ятого року життя: дидактичної, рольової, творчої, гри-драматизації. Активізувати дітей на виготовлення атрибутів для гри у самостійний спосіб.

Гра «Завітаємо у Ботанічний сад».

Мета: навчання колективній взаємодії під час розігрування рольових ігор, активізація самостійно-продуктивної діяльності, збільшення лексичного запасу, відпрацювання грамотності мови, розвиток уявлень та творчої уяви, символічного праксису під час ігрових вправ.

Атрибути: ілюстрації щодо видів Ботанічного саду, різноманітних дерев та рослин, матеріали для художньо-продуктивної діяльності.

Зміст: перед початком гри «екіпаж» повинен повністю створити матеріальну базу для того, щоб «політ» відбувся. У цьому беруть участь всі члени «екіпажу». Спочатку облаштовується «корпус літака» за допомогою

елементів конструктору, підручних матеріалів. Потім діти розглядають картинки, згадують назви дерев та рослин, звертаються до вихователя за допомогою у випадку незнання, пригадують основні функції рослин. Цікавим та корисним є малювання дерев та рослин у різні пори року. За допомогою картинок із зображенням дерев дітям пропонували запам'ятати, що де росте, чи має плоди, коли цвіте. Тут використовується технологія колажу: підготовлені ілюстрації доповнюються плодами, квітами. Потім за допомогою сигналів діти показували дерева, які ростуть у нашому місті (тополі), на подвір'ї їх будинків (яблуні), які зустрічаються у більш теплих місцевостях (пальми). Також пригадували віршики чи казки, у яких йде мова про дерева та рослини. Серед членів «екіпажу» обиралася одна дитина, яка проговорювала «монолог» вибраного дерева. У «польоті» пропонувалося скласти розповідь по сюжету картинки з теми. Дітям пропонували підібрати різноманітні асоціації до заданого вихователем слова.

Попередня робота: виготовлення ілюстрацій, розгляд дітьми попередні карток із зображенням різноманітних дерев і їх плодів, рослин, збір гербарію під час прогулянки, оформлення свого робочого місця для художньо-продуктивної діяльності, заготовка матеріалів для художньо-продуктивної діяльності.

Гра «Подорож по кар'єрам Криворіжжя»

Мета: встановити рівень умінь дітей взаємодіяти один з одним, співвідносити свої бажання і прагнення з інтересами інших, брати участь у індивідуальних та колективних справах по виготовленню наочності для «подорожі», надавати необхідну допомогу у підготовці до сумісної дії, розвивати мовлення.

Атрибути: клей, ножиці, папір, ілюстрації, фломастери, олівці.

Зміст: дітям пропонувалося вибрати капітана екіпажу польоту, допомогти йому «зібрати» потрібні речі для походу по кар'єрам. Така допомога полягала у малюванні відповідних ілюстрацій потрібних речей (наплічника, взуття, машин). Фіксувалося вміння запропонувати мету

діяльності, спланувати її зміст, розподілити обов'язки, вибрати засоби для виконання завдання, здатність об'єктивно оцінити загальний результат, урахувати думку партнера, підкорятися його вимогам, а також приймати та надавати допомогу у підборі необхідних речей, обладнання. Діти розглядали картинки кар'єру, описували побачене, підбираючи прикметники, епітети, слухали розповідь вихователя про цінність кар'єрів. Згадували назви професій людей, які працюють у таких місцях: водій, електрик, машиніст, екскаваторник. Згадували про правила безпеки. У кінці польоту діти ліпили скульптурки представників різних професій.

Попередня робота: підготовка матеріалів для самостійної продуктивної роботи, підбір ілюстрацій, прикладів подібних подорожей, реакцій інших на таку подорожі, батьківські розповіді про професії.

10. Інтегрувати основні види художньо-продуктивної діяльності для підвищення сили впливу.

Наприклад, для театралізованої гри пропонувати самостійне виготовлення наочності, декорацій, обов'язкове використання музики та співів у театральній постановці, придумування (корегування сюжету гри), розподілення ролей.

Комплексний підхід до організації цієї діяльності полягає у:

- «відкритті» театральну-музичну студію «Чарівний політ над Дніпропетровщиною», яка була побудована у вигляді гри;
- організації ілюстративно-предметного середовища (картин, відео фрагментів з теми), більшість з яких була підібрана дітьми самостійно;
- підготовці матеріалів для художньо-продуктивної діяльності (пластиліну, глини, фарб, фломастерів, паперу, парафіну);
- залучення дітей до плідної художньо-продуктивної діяльності (виготовлення реквізиту);
- створення «екіпажів» для польотів (3-4 дитини). Кожен екіпаж летить за своїм маршрутом. «Екіпаж» формувався з дітей з різним рівнем комунікативної взаємодії;

- організації музичного супроводу «чарівного польоту» з залученням музичного керівника та підбором відповідних музичних фрагментів;

- підготовці набору ігор, вправ, технік для розвитку комунікативної взаємодії;

- самостійного пошуку матеріалів найцікавіших місць Дніпропетровщини (панорама Дніпра, старі Кодаки, кар'єри Криворіжжя, водоспад Білі Камені, Криворізький ботанічний сад, костел святого Миколая у Кам'янському, страусина ферма під Павлоградом, Петріківка. Як ми бачимо, у цей комплексний захід, було включено всі види художньо-продуктивної діяльності.

Мета нашого формувального експерименту - покращити рівень комунікативної взаємодії шляхом активного залучення дитини у самостійну творчу, художньо-продуктивну діяльність.

Означена мета була конкретизована *завданнями*:

1. Сформувати навички самостійної роботи з матеріалом, виготовленням «декорацій», атрибутів для театральної студії.

2. Привчати дітей до роботи у групі, здатності прислухатися до партнерів по спілкуванню.

3. Звертати увагу на організацію робочого місця, знання правил безпеки у роботі з матеріалом.

3. Поповнювати словниковий запас новими виразами та поняттями.

4. Формувати здатність зрозуміло пояснювати свої дії, презентувати результати своєї творчості.

5. Розвивати творчу уяву.

6. Вчити виконувати правила запропонованої гри, активізувати ініціативу дітей щодо удосконалення цих правил.

Використані наступні технології розвитку комунікативної компетентності:

- підготовка «екіпажів» до сумісного польоту (злагодженість групи);
- створення повітряного судна (ліплення, аплікація, колаж, підбір атрибутів, оформлення простору для гри);
- вибір капітана судна (з обґрунтуванням свого вибору);
- опис повітряного судна (малювання, пояснення своїх дій);
- ігри щодо злагодження екіпажу;
- створення колажів ілюстрацій «видатних місць Дніпропетровщини» та розповідь про них перед удаваним «мікрофоном» (що побачили, чого нового дізналися, що сподобалося особливо, здивувало, чому тощо);
- слухання музичного супровіду «польоту», колективні співи (пояснення, які почуття викликала музика);
- метод багатоканальної діяльності (здійюванням різних аналізаторів при сприйманні «подорожі»);
- опора на життєвий досвід дитини;
- передача вражень після «польоту» у вигляді малюнків, аплікацій, ліплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анциферова Л.И. Системный подход к изучению и формированию личности. *Проблемы психологии личности*. М., 2002. С.140-147.
2. Альтшутлер Г.С. Найти идею : введение в теорию решения изобретательских задач. Новосибирск: Наука, 2001. 209с.
URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua> > doc (дата звернення 1.10.2021)
3. Базовий компонент дошкільної освіти від 12 січня 2021 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення 21.01.2021)
4. Бадіца М. В. Художньо-естетичний розвиток старших дошкільників засобами проектної діяльності. *Колективна монографія*. Кривий Ріг, 2020 С.130
5. Білан О. Художньо-мовленева діяльність дітей середнього дошкільного віку. Львів: Проман, 2011. 56 с.
6. Бардашевська Ю.О. Комунікативна взаємодія як базисна складова в системі підготовки майбутніх вчителів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць. Київ ; Вінниця : Планер, 2016. Випуск 45. С. 143-146. URL: www.dspase.vspu.edu.ua (дата звернення : 1.11.2021)
7. Біла І. М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 1. С. 4–8.
8. Березовська Т.О. Розвиток творчих художньо-естетичних здібностей дошкільників засобами інноваційних технологій // *Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації*: зб. наук. і навч.-метод. праць. Кривий Ріг, 2014. Вип. 4. С.165–169.

9. Богущ А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: *монографія*. Київ: Слово, 2004. 374 с.

10. Богущ А.М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку. Київ: Рад. шк., 1988. 182 с.

11. Богущ А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленевої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Издательский Дом «Слово», 2006. 175с.

12. Ватаманюк Г. П. Музично-ігрова діяльність як засіб формування комунікативних умінь старших дошкільників. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2015. №18. С.401-407.

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua> > xmlui > bitstream > (дата звернення 21.02.2021)

13. Вышегородская М.В. Развивающие дидактические игры // *Дошкольная педагогика*. 2009. №5. С. 66-68.

14. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.-метод. посіб. Київ: Вид. дім "Шкільний Світ": Вид. Л.Галіцина, 2009. 119 с.

15. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2001. 218 с.

16. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. З досвіду роботи. *Тема*. 2004. №3\4. С. 229-232.

17. Долинна О. Праця як засіб формування предметно-практичної компетенції дітей. *Дошкільне виховання*. 2012. №9. С.22-27.

18. Дроботій О. Л., Кривоніс М. Л. Впевнений старт: Художньо-естетичний розвиток майбутнього першокласника. Харків : Ранок, 2014. 208 с.

19. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2012. 32 с

20. Джежелей О.В., Коваленко О.М., Ємець А.А. Навчаємо слухати, говорити, читати. *Початкова школа*. 2015. №6. С.17-26.

21. Закон України «Про дошкільну освіту». *Освіта України*. К., 2001. С.5 5.
22. Дяченко А.І. Формування комунікативної компетентності у дітей 5-6 років. Кваліфікаційна робота. Ніжин, 2019
URL:<http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream> (дата звернення 01.10.2021)
23. Заболотня А. О. Методи та засоби естетичного виховання дошкільників. Наукові здобутки студентів з дошкільної освіти : зб. наук. і наук.-метод. праць. Кривий Ріг, 2018. Вип. 9. С. 19–23.
24. Ильин Е.П. Психология для педагогов. СПб: Питер, 2012. 640с.
25. Коненко О. На заняттях, у грі та праці формування у дошкільників пояснювального зв'язного мовлення. *Дошкільне виховання*. 2012. №10. С.7-8.
26. Колесникова Г.И. Психокоррекция нарушений развития: учебное пособие для студентов вузов. Ростов н/Д: Феникс, 2009. 345 с.
27. Калмикова Л.О. Психология формирования мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ: Фенікс, 2008. 497 с.
28. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей : психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: навч. посіб. [Текст]. Київ: НМЦВО, 2003. 229 с.
29. Каменская Е.Н. Психология развития и возрастная психология. Конспект лекций. Ростов-на-Дону, 2018. С.145
30. Карабанова О.А. Игра в коррекции психического развития ребенка. Москва, 2007. 312 с.
31. Кушнерук Т. Прекрасне навколо (форми роботи з художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку). *Дитячий садок. Мистецтво*. 2013. № 5. С. 5–12.
32. Ковшар О.В. Забезпечення розвивального середовища в навчально-виховному процесі п'ятирічок. *Наука і освіта*, 2014. №10. 94-98.
URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6730/1/Kovshar.pd>
(дата звернення: 09.09.2021)

33. Леонтьев А. Н. Психологическое развитие ребёнка в дошкольном возрасте. *Вопросы психологии ребёнка дошкольного возраста*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 5.05.2021)

34. Лотман Ю. Статті по семиотике и типологии культуры. URL: <https://www.koob.ru/lotman/> (дата звернення: 5.05.2021)

35. Лебедева Л.Д., Никонорова Ю.В. Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии. СПб: Речь, 2007. С.178.

36. Макаренко Н.М. Самостійне вивчення курсу «Психологія обдарованої дитини». Кривий Ріг: Видавничий дім, 2010.186с.

37. Матеріали семінару «Художньо-продуктивна діяльність дітей дошкільного віку та її вплив на всебічний розвиток особистості: психолого-методичний аспект URL:<http://leleka.rv.ua> > (дата звернення: 12.03.2021)

38. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва - джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. 2001. №1. С.205.

39. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника. Методичний посібник. С.Є Кулачківська, Т.О.Піроженко. Київ: Світич, 2003.40с.

40. Низковська О. Базові навички художньо-мовленнєвої діяльності. *Дошкільне виховання*. 2014. №10. С.14-17.

41. Нартова-Бочавер С.К. Введение в психологию развития. Москва: Флинта, 2015.216с.

42. Новий словник української мови // Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ. : Аконіт, 2001. С. 305 URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення:

1 лютого 2021)

43. Одерій Л., Роздимаха А. Образотворче мистецтво як засіб реалізації художньо-творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Донбаський державний педагогічний університет. Педагогічні науки теорія, історія, технології, 2014. №4(38)

URL:www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=AS P_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pednauk_2014_4_47

(дата звернення: 13.03.2021)

44. Пироженко Т.О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу. 2-е вид., стереот. Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2003. 168 с.

45. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники. Психологический практикум. Ростов н/Д.: Феникс, 2009. 349 с.

46. Пісоцький О.П., Пісоцька Л.М. Знання про продуктивні види діяльності дошкільників у структурі професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти. Наукові записки Ніжинського державного університету. Психолог-педагогічні науки. 2016. №3. С. 103-110.

URL:<http://www.irbis-nbuv.gov.ua> > (дата звернення: 12.10.2021)

47. Пироженко Т.О. Комунікативно-мовленевий розвиток дошкільника. Київ: Мандрівець, 2013.

URL:<https://www.yakaboo.ua/komunikativno-movlennevij-rozvitok-doshkilnika.html> (дата звернення : 10.09.2021)

48. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»
<https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення: 21.01.2021)

URL :<https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення: 21.01.2021)

49. Програма розвитку дітей «Українське дошкілля» URL:

<https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення: 21.01.2021)

50. Папуша Д. Формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку засобами інтерактивних форм роботи. Кваліфікаційний проект. Херсон, 2020.

URL:[http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11653/Papusha% 20D_p ed 2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11653/Papusha%20D_p ed 2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (дата звернення: 2.09.2021)

51. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ.: Вища школа, 2002. 136 с.

52.Порядченко Л. Методика навчання рідної мови. *Дошкільне виховання*. 2015. №5. С.20–23.

53.Психология человека от рождения до смерти. Под редакцией А.Реана. СПб:Прйм-Еврознак,2002.С.222-224

54.Прайор Карен. Мистецтво виховання та дресирування. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2021. 224 с.

55.Сарапулова Є.Г., Панченко Т.Д. Самоопізнання та етика спілкування як засоби формування комунікативних умінь у представників молодого покоління. *Педагогіка толерантності*. 2008. № (45). С.57-65

56.Тарасов Г.С. О коммуникативной природе музыкальных способностей. *Вопросы психологии*. 1987. № 3. С. 115–121.

57.Тетралізована діяльність як засіб розвитку мовленевої компетенції (досвід м.Суми). URL:<http://dnz17.org.ua> >. (дата звернення 11.04.2021)

58.Ушакова О.С., Струнина Е.М. Развитие речи детей 5-6 лет: Программа; методические рекомендации; Конспекты занятий. Вентана-Граф, 2008. 288с.

59.Шелестова Л. В. Пізнання світу та естетичний розвиток старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 9-10. С. 49–53.

60.Широкова Г.А. Справочник дошкольного психолога. Ростов н/Д: Феникс, 2010.382с.

61.Харченко Н. Формування навичок міркування у дітей 5-6 річного віку. *Дошкільне виховання*. 2017. № 2. С.18-20.

62.Формування художньо-продуктивної компетенції дітей дошкільного віку. *Методичний посібник*. Біла Церква. КВНЗ «Академія неперервної освіти», 2016.113 с.

63.Фурмина Л.С. Творческое проявление у детей 5-7 лет в театрально-игровой деятельности. М.: Просвещение, 2001. С.37-39.

64.Формування художньо-продуктивної компетенції дошкільників
URL:<http://leleka.rv.ua> > ... (дата звернення 11.09.2021)

65. Юхименко Г.В. Конспект заняття із продуктивно-художньої діяльності

[URL:https://vseosvita.ua > library](https://vseosvita.ua/library) (дата звернення 11.10.2021)